

YEMEN'DE OSMANLI-ZEYDÎ MÜCADELELERİNİN SEBEP VE SONUÇLARI

Reasons and Results Of Ottoman and Zaydî's Struggles in Yemen

Sadettin BAŞTÜRK*

ÖZET

Çerkez Memlûklar adına Yemen'de bulunan Emir İskender, Osmanlıların 1517'de Mısır'ı fethettiği haberini alınca, Yemen'de hutbeyi Osmanlı padişahı adına okutmuştur. Böylece Osmanlılar herhangi bir sefer düzenlemeden Yemen'e hâkim olmuştur. Ancak Yemen'de bulunan Zeydî ahali, hâsıl olan durumu hiçbir zaman kabul etmeyerek bağımsız kalabilmek için Osmanlı hâkimiyetine karşı sürekli mücadele etmiştir. 1517'den 1635 tarihleri arası Yemen'de Osmanlı hakimiyetinin var olduğu süreçte pay-ı tahttan buraya tayin edilen beylerbeyi, serdar veya diğer devlet adamları ellerindeki güçleriyle Zeydîlere karşı çetin mücadele vermişlerdir. Osmanlıların buradaki gücünün Zeydîlere karşı yetersiz kaldığı dönemlerde ise merkezden seferler düzenlenmiştir. Yemen'in 1517'de Osmanlılar idaresine geçişiyle birlikte burada başlamış olan Osmanlı-Zeydî mücadeleleri, neticede Yemen'deki Osmanlı hakimiyetinin 1635'de inkıraza uğramasına sebebiyet vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Yemen, Zeydî, Osmanlı Devleti

ABSTRACT

When Mamluk Emir Iskender who managed Yemen on behalf of Circassian Mamluks heard that Ottoman conquered to Egypt in 1517, he had sermon said on behalf of ottoman Sultan. So Ottoman took control of Yemen without organizing any struggle but Zaydies did not accept this situation and struggled against Ottoman perpetually in order to be independent. Seigneur, commander or other statesmen who were appointed by capital of empire, struggled against Zaydies between 1517 and 1635 in which ottoman reined Yemen. When strength of Ottoman was insufficient for struggling against Zaydies, influx was organized from centre of Empire. Struggles of Ottoman and Zaydies, which started with transition of Yemen's administration to Ottoman in 1517, caused collapse of Ottoman rule in 1635.

Key words: Yemen, Zaydî, Ottoman Empire.

* Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Diyarbakır/
TÜRKİYE, sadettinbasturk@hotmail.com

Giriş

Konusu, Yemen'de Osmanlı-Zeydî mücadelelerinin sebep ve sonuçları olan bu makaledeki bilginin en önemli kaynağı, Sarı Tarhuncu Ahmed Paşa'nın Mısır beylerbeyi olduğu dönemde, onun divan katibi görevinde bulunan, ayrıca 1672'de yapılan Kamanîçe seferinde Kâim-i makâm Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın tezkîrecisi olarak da görev yapan *Hacı 'Âli Efendi'*ye ait, mensur edebi türde kaleme alınmış, 1517-1635 yılları arası Yemen'deki Osmanlı idaresini ve 1635'de Yemen'in Osmanlı hakimiyetinden çıkışına kadar olan dönemini konu alan *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî-Ahbârü'l-Yemânî*¹ isimli yazma eserdir. Eser 1654'te inşa edilmiştir. Vücuda getirildiği tarihten bugüne değin, Osmanlı tarihinin Yemen coğrafyası hakkında çalışma yapan yerli ve yabancı araştırmacıların kullandığı temel kaynaklardan biri olmuştur.

Zeydiyye ve Zeydîler

Soylarını Hz. Hüseyin'in torunu İmam Zeyd (m. 699-740)'e dayandıran Zeydîler, mezhepleri olan Zeydîliği dört Sünnî mezhepten sonra beşincisi olarak tanımlamaktadırlar. Zeydiler, Hz. Muhammed'in neslinden Hz. Hasan'ın torunlarından el-Kâsım er-Rassi (ö. m-860) tarafından kurulup ve onu izleyenler tarafından geliştirilen bir Şi'î mezheb olan Zeydiyye mezhebini benimsemiş, büyük çoğunluğu Yemen'de mütemekkin Arap ahalidir. Mezhep imamlarına tabî olarak yaşayan Zeydîler'de imamlık şartları kırka kadar çıkmaktadır. Bu mezhebin imamı olmanın en mühim olan şartlarından bazıları, zühd ve takvâ sahibi olmak, Hz. Hasan veya Hz. Hüseyin soyundan gelen bir Ehl-i Beyt mensubu olmaktır. Eğer imam olma amacında olan birisi Ehl-i Beyt mensubu değilse ve fakat alim ve adil ise dine davet amacıyla kılıcını çekip kendisini Zeydî İmamı ilan edebilir. Bu durum Zeydiyye mezhebinde imamlığı hanedanlık şeklinde devam etmesine sebebiyet vermiş zira güçlü olan mezhep imamı olmuştur. Bu güçte daha çok mevcut imamdan çocuklarına intikal eden bir hal kazanmıştır. Bu nedenle kendi içlerinde de büyük mücadeleler yaşamışlardır. Çünkü mezhep imamı olan kişi hükmetme yetkisini bütün boyutuyla uhdesine alıyordu. Zeydîler, Yemen'den önce Taberistan'da 874-1126'da bir devlet kurmuşlardır. Yemen'de Zeydîlik ve Zeydî devletinin temellerini atan ise burada yaşayan

¹ Sadettin Baştürk, *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî / Ahbârü'l-Yemânî* (Tahlil ve Metin), *Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Erzurum 2010. Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri, C. III*, (Haz. İsmail Özen), İstanbul 1975, s. 24; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Coşkun Üçök), Ankara 2000, s. 197.

Nihm kabilesinin davetiyle 897'de Taberistan'dan gelen el-Hâdi ile'l-Hak olmuştur.²

Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî-Ahbârü'l-Yemânî müellifi Hacı Âli Efendi, Zeydîlerin Yemen coğrafyasının nerelerinde yaşadıklarına ve özelliklerine dair eserinde oldukça kapsamlı bilgi vermektedir. Bunlardan bazılarını “Yemen Dağları'nda sâkin olan Zeydî tâ'ifesi...”³, “...cibâl ve sarb yerlerde mütemekkin olan Zeydîler...”⁴, “...dağlarda sa'b ve sengistan yerlerde mütemekkin ve âsî olan Zeydîler...”⁵, “Zeydî ta'ifesi'nin hadd ve gadrı olmayub bî-nihâye bir kavm-i dalâlet-şi'âr olub...”⁶, “Zeydiyye şakîleri bir Rûmî'yi şehid veyâ ahz ve esîr eyleseler şehîd olanın başın vilâyet be vilâyet gezdirüb ve esir olan kimesne bir fakîr nefer dahî olursa adın felan beg veyâ felan ağa edüb her iklim ve diyâra 'asâkir-i ervâmdan sâhib-i nâm ve iştihâr olanlardan felan esir olunmuşdur deyü mektublar yazub, enva' dürlü yalanlar ile, Kabâ'il-i 'Urbân-ı cühhâlin ve kendüye i'timâd eden Zeydiyye eşkiyâsın inandırub”⁷ şekilde kaydetmektedir.

Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti

Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim'in 1517'de Çerkez Memlûk Devleti'ne son vererek Mısır'a hâkim olduğu esnada Yemen'de, Sultan Âmir hükümdarlığındaki Tâhirîler ile Yemen'de mütemekkin Zeydiyye Mezhebi mensubu Zeydîler ve Memlûk emirleri arasında büyük bir hâkimiyet mücadelesi yaşanmaktaydı. 1517'de Memlûk emirlerinden Emir İskender, Tâhirîlere karşı giriştiği mücadelede başarı sağlamış ve onların merkezleri olan San'a'yı ele geçirmiş ayrıca Zeydîlerle de mücadele halinde idi. Yemen'in San'a şehrinde bulunan Emir İskender, Osmanlıların Mısır'ı fethettiği haberini alınca, halkı şehrin en büyük camisinde toplayarak hutbeyi Osmanlı padişahı adına okutmuş ve Zebid şehrine geçmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Mısır beylerbeyi ve Arap coğrafyasının vekîl-i mutlakı tayin ettiği melikü'l-ümerâ Hayri Bey'de, Osmanlılara tâbî olduğunu, hutbeyi Osmanlı sultanı adına okutarak ortaya koyan Emir İskender'i, sultan adına Yemen'e hâkim ve serdar tayin etmiştir. Böylece Osmanlılar herhangi bir sefer düzenlemeden Yemen'e hâkim olmuştur. Yani Yemen, Osmanlılarca

² R. Strothmann, “Zeydiyye”, *İA*, XIII, ss. 549-551; Yusuf Gökalp, Zeydîlik ve Yemen'de Yayılışı, *Basılmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâmî Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara 2006. s. 32-88.

³ Yemânî, Metin, vr. 7a.

⁴ Yemânî, Metin, vr. 7a.

⁵ S. Baştürk, *Yemânî*, Metin, vr. 65b.

⁶ S. Baştürk, *Yemânî*, Metin, vr. 85b.

⁷ S. Baştürk, *Yemânî*, Metin, vr. 206a.

ilhak olunmamış Osmanlılara iltihak etmiştir. Ancak Zeydî ahali, hâsıl olan durumu kabul etmeyerek Osmanlı hâkimiyetine karşı sürekli mücadele içerisinde olmuştur.⁸

Yemen'in 1517'de Osmanlı Devleti idaresine geçişiyle birlikte burada başlamış olan Osmanlı-Zeydî mücadelesi, 1635'de Osmanlı hâkimiyetinin inkırazıyla sonuçlanmıştır. Bu süreç içerisinde payitahttan Yemen'e tayin edilen beylerbeyiler veya diğer devlet adamları sahip oldukları mevcut güçleriyle Zeydîlere karşı oldukça çetin mücadele vermişlerdir. Ancak bazı zamanlarda yetersiz kalınmıştır. Yemen'deki Osmanlı gücünün Zeydîlere karşı yetersiz kaldığı, dolayısıyla hâkimiyetin de tehlikeye düştüğü dönemlerde Osmanlılar Yemen'e merkezden seferler düzenlemiştir. İsyan ederek kargaşa çıkaran Zeydîleri itaat altına almak için Osmanlılar Yemen'e, Kaptan Selman Reis, Hâdım Süleyman Paşa, Özdemir Paşa, Lala Mustafa Paşa ve Koca Sinan Paşa serdarlıklarında seferler yapmıştır. Bu seferlerden en büyüğü, Yemen'in ikinci fetih dönemi olarak da kabul edilen, 1568-1571 yılları arası Vezir Koca Sinan Paşa⁹ serdarlığında gerçekleştirilen seferdir.

Yemen'de Osmanlı Zeydî Mücadelelerinin Sebepleri

Zeydîlerin Yemen'de Osmanlı hakimiyetine karşı sürekli mücadele etmelerinin üç ana sebebi vardır. Birincisi dini, ikincisi siyasi ve üçüncüsü ise ekonomiktir.

Mücadelenin en önemli sebebi olan dini yönü şu şekilde açıklanabilir. 1517'den itibaren İslam Halifesi de olan bir hükümdar idaresindeki Osmanlılar'ın Sünni bir İslam Devleti olması dolayısıyla hilafet mücadelesidir. Zeydî mezhebine göre İslam Halifesi, Ehl-i Beyt mensubu olmalıdır. Oysa Halife olan Osmanlı padişahı Ehl-i Beyt mensubu değildir. Bu nedenle İslam Halifesi Ehl-i Beyt mensubu olan Zeydî İmamı olmalıdır. Bunu elde edebilmek için de adil olmak şartıyla kılıcını çekip mücadele etme hakkına sahiptir. Bu düşünce ile hareket eden Zeydîler halifelîği ellerinde bulunduran başka Sünni İslam devletlerine, Abbasilere, Eyyübîler'e, Memlûklular'a karşı da sürekli mücadele etmişlerdir.¹⁰

⁸ Ahmed Râşid Paşa, *Târih-i Yemen ve San'a*, C.I, Basiret Matbaası, İstanbul 1291, s. 278. Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, C. VI, Mehmed Atâ Bey Tercümesi, (Haz. Mümin Çevik), İstanbul 1947, s. 223-224; Zeki Ehiloğlu, *Yemen'de Türkler; Tarihimizin İbret Levhası*, s.133; Hulusi Yavuz, *Yemen'de Osmanlı İdaresi ve Rumûzî Tarihi*, C. I, Ankara 2003.

⁹ Şerafettin Turan, "Koca Sinan Paşa", *İA*, X, s. 670-675; İpşirli, Mehmet, "Koca Sinan Paşa", *DİA*, XXVI, s. 137-139; Tahsin Öz, "Topkapı Sarayı'nda Yemen Fatihî Sinan Paşa Arşivi" *Bellekten*, C. X S. 37, Ankara 1946, s. 171-193.

¹⁰ Yusuf Gökâlp, *Zeydîlik ve Yemen'de Yayılışı*, s. 91-170.

İkincisi olan siyasal sebep de şöyle açıklanabilir. Zeydiler’de mezhep imamı aynı zamanda siyasal otoritenin de başıdır, yani devlet başkanıdır. Zeydi imamlar Zeydilerin yaşadıkları coğrafyada siyasal gücü de ellerinde tutabilmek amacıyla imamet gücünü araç olarak kullanmışlardır. Bu sebepten dolayı kendi içlerinde dahi çok ciddi mücadeleler yaşamışlardır. Dolayısıyla yaşadıkları yerde siyasal gücü de ellerinde tutmak istemişlerdir. Hangi siyasal güç yaşadıkları yere hakim olmaya kalkışsa engel olmaya çalışmışlar, eğer hâkim olmuşsa dahi fırsat buldukları zamanlarda isyan hareketi içerisinde olmuşlar, başka bir egemen gücün hakimiyeti altına girmek istememişlerdir. Osmanlıların 1517’den itibaren başlayan Yemen’deki hakimiyetine ise zaman zaman itaat ettiklerini gösterebilir de bu hakiki manada değil kerhen olmuştur. Bu durumu Hacı ‘Âli Efendi eserinde şöyle ifade etmektedir. “‘*cidden Diyâr-ı Yemen ve Aktâr-ı ‘Aden darb-ı tiğ-i cebr ile bir pâdişâh ve devlete ve hiçbir tâ’ife ve millete itâ’at etmiş ve zebûn olub, boyun egmiş degildir.*”¹¹

Üçüncü sebep olan ekonomi ise şöyledir. Yemen, iklim bakımından Arap Yarımadası’nın en verimli bölümüdür. Hammer Yemen için eserinde şu ifadelerle yer vermektedir. “*Et bozulmadan bir hafta durabilir, hastalar sıhhat bulmak için buraya gelirlerdi.*”¹² Ayrıca bir taraftan Hint Denizine diğer taraftan Kızıl Denize kıyısı bulunan Yemen coğrafyası, İlk çağdan beri var olan Baharat Yolunun Arap Yarımadasına çıkış noktası olup, oradan da Akdeniz’e ve Avrupa’ya ulaşmasını sağlayan çok önemli bir stratejik noktaya sahipti. Hindistan’dan gelen bütün ticari malların en gözde ticaret merkezi olan Yemen bu konumunu da Ümit Burnu’nun keşfine kadar da devam ettirmiştir. Dolayısıyla yoğun bir ticari hayatın olduğu Yemen önemli bir capital merkezi idi. Her ne kadar Zeydiler daha çok Yemen’in dağlık bölümünde mütemekkin idiyeler de limanları ve ticaret merkezlerini de kontrol altında tutabilmekteydiler.

Yukarıdaki ana sebeplerden dolayı Zeydiler IX. yüzyılın sonlarında gelip yerleştikleri Yemen’de kendi hakimiyetlerini tesis ederek devamını sağlamaya çalışmışlar ve başka bir egemen gücün Yemen’de hakimiyet kurma hareketlerine karşı her zaman mücadele etmişlerdir.

Osmanlıların Yemen’e hakim olmak istemelerindeki ana sebepler ise; cihanşümul bir devlet anlayışına sahip olan Osmanlıların Arap Yarımadası’na da hakim olmak istemeleri, İslâm’ın kutsal toprakları olan Hicaz’ı her türlü tehlikeye karşı koruyabilmek, Baharat ticaret yolunu

¹¹ S. Baştürk, *Yemânî*, Metin, vr. 311a.

¹² Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, C. IV, s. 236.

tamamen denetim altına almak, Arap Yarımadası ve Habeşistan’daki Müslümanları Hıristiyan Portekiz istilasına karşı korumak, Aden Körfezi, Kızıldeniz ve Hint Denizi’ni hakimiyeti altına alabilme şeklinde ifade edilebilir.¹³

1517’de herhangi bir sefer düzenlenmeden Yemen’de başlayan Osmanlı hakimiyetine karşı Zeydilerin birçok isyan hareketi zuhur etmiştir. 1567 tarihinde başlayan isyan hareketi bunlardan en kapsamlı olanıdır. Zira 1567 tarihine gelindiğinde Zeydiler Yemen coğrafyasının en önemli yerleri olan Aden, Ta’iz, San’a ve bunlara bağlı bölgelerin hakimiyetini ellerine geçirmiş, Yemen’deki Osmanlı hâkimiyeti yok olma noktasına gelmiştir. Durumun ciddiyetini anlayan Osmanlılar Yemen’e evvelkilerden daha büyük bir sefer düzenlemeye karar vermiştir. Bu tarihte Şam Beylerbeyi olan Lala Mustafa Paşa 29 Cemaziyye’l-evvel 975/31 Aralık 1567’de sefer serdarı, yedi senedir Habeş beylerbeyi olan Özdemiroğlu Osman Paşa da San’a Beylerbeyi olarak tayin edilmiştir. İki Osmanlı paşası Yemen’e gelince Zeydî isyanını bastırmak üzere hareket ederken büyük bir anlaşmazlığa düşmüştür. Hacı ‘Âli Efendi Yemen’deki bu iki Osmanlı paşasının anlaşmazlığını Farsça şu darb-ı meselle izah etmektedir. “*Deh dervîşi be kilîmî be gencidend ve dü Pâdişâhî der iklimî ne koncened.*”¹⁴ Yani daha çok ahiret işleriyle meşgul olan on dervişin bir mekanda yaşayabilecek erdeme sahip olduğunu, ancak dünyada güç sahibi iki kişinin bir coğrafyada bulunamayacağını ifade etmektedir. Lala Mustafa Paşa’nın Özdemiroğlu Osman Paşa ile anlaşmazlığa düşmesi üzerine pay-ı taht Lala Mustafa Paşa’yı 21 Safer 976/15 Ağustos 1568 tarihinde serdarlıktan azl ederek aynı tarihte Koca Sinan Paşa’yı Yemen serdarı tayin etmiştir. Koca Sinan Paşa Süveyş’de yeni kadırgalar ve büyük kalyonlar inşa ettirmiş cephane ve barut gibi gerekli muharebe levazimatını da Süveyş’e nakl ederek sefer hazırlığını yaklaşık 5 ayda tamamlamıştır. Nihayet Koca Sinan Paşa yanında 3000 kişilik bir askeri kuvvetle 5 Ocak 1569’da Mısır’dan hareket ederek Mekke’ye de uğrayıp haccettikten sonra 17 Şubat 1569’da Cazan’a ulaşmıştır. 21 Safer 976/15 Ağustos 1568 tarihinde başlayan Yemen seferi

¹³ Mehmet İpşirli, “XVI. Asırda Hint Okyanusu’nda Türkler ve Portekizliler”, *II. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, İstanbul 1943, s. 911-923. Cengiz Orhonlu, “XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz Sahillerinde Osmanlılar”, *Tarih Dergisi*, C. XII, S. 16, İstanbul 1962, s.1-24. - *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Yemen*, (Haz. Mümin Yıldıztaş, Sabahattin Bayram, H. Yıldırım Ağanoglu), İstanbul 2008. Salih Özbaran, *Yemen’den Basra’ya Sınırdaki Osmanlı*, İstanbul 2004; Salih Özbaran, “XVI. Yüzyılda Basra Körfezi Sahillerinde Osmanlılar: Basra Beylerbeyliğinin Kuruluşu”, *Tarih Dergisi*, S. 31, Mart 1977, s. 112-119.

¹⁴ “On derviş bir kilime sığmış, iki hâkim bir iklime sığmamış.” S. Baştürk, *Metin*, vr. 131b.

18 Zilhicce 978/17 Mayıs 1571 tarihinde sona ermiştir. Bu tarihler arasında Koca Sinan Paşa, Yemen’de isyan etmiş Zeydilere karşı çok büyük başarılar kazanmıştır. Koca Sinan Paşa Yemen’e gelince, Yemen Beylerbeyliği vazifesine tayin edilmesine rağmen Mısır’dan Yemen’e gitmekte geciken Özdemiroğlu Osman Paşa’yı istişareye davet etmiş ancak Osman Paşa Sinan Paşa’nın gönderdiği çavuşlara; “*Ona vezaret bana beylerbeylik verildi. O, beraberinde getirdiği Mısır askerinin serdarı, ben de beraberimde getirdiğim asker-i sultâninin serdarıyım. Makamum oraya gitmemi gerektirmez. Kendisiyle mülâki olmam lâzım gelmez*” demesi üzerine Sinan Paşa Osman Paşa’nın bu hareketinin ordunun sevk ve muzafferiyetine olumsuz tesir ederek vahim neticelere sebebiyet vereceğinden Yemen beylerbeyliğinden azl etmiş ve henüz Yemen’den daha ayrılmamış olan sabık Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa’yı Yemen Vilayeti’ne beylerbeyi olarak tayin etmiştir.

Koca Sinan Paşa, Yemen’de başlamış Zeydî isyanını ortadan kaldırarak burada yeniden Osmanlı hakimiyetini tesis edebilmek için askeri hareketine Zeydiler’in yoğunlukla yaşadığı Ba’dan, Yerim, Nakîl-i Semâre, Kevkeban ve Hubb Kalesi’nin bulunduğu dağlık bölgeden değil Tihame olarak adlandırılan sahil bölgeleri ve ovalık kısımlardan başlamıştır. Çünkü buralarda bulunan yerleşim yerlerini ele geçirerek sükûneti tesis etmek, yüksek kalelerle çevrili Zeydîlerin yoğunla yaşadığı dağlık bölgeleri ele geçirmekten daha kolay olmuştur. Bu durumu Hacı ‘Âli Efendi eserinde şöyle zikreder. *...ol havâlide vâki ‘ ‘Urbân tâ’ifesi tabî’ etdürmek ve bilâ-muhârebe ve kitâl Bender-i Mihâ’ya degin ve andan aşığı Bender-i ‘Aden’e varıncayadegin Diyâr-ı Yemen’de Tihâme denmekle ma’rûf yerlerdir. Evvel emrde bu tarîk istimâlet ile zabt eylemek ve her bir benderin üzerine âdem koyub, serdâr tarafından hıfz u hurâset etdürilmek mümkün ve kâbil ve emr ü sehldir. Kabâ’il-i ‘Urbân tab’iyyet ve itâ’at eylemedikçe, yüz bin kadar ‘asker ve ricâl ile varılub ve tehâim’e girilüb ikâmet ve karâr olunsa müfîd degildir.*¹⁵ Bu kayıttan da anlaşılacağı Yemen coğrafyasındaki hakimiyet tesisine, Zeydîlerin mütemekkin olduğu iç kısımlardaki dağlık ve sarp yerlerden değil de çoğunlukla Arap kabilelerin bulunduğu Tihâme olarak adlandırılan sahilden başlamak gerekmektedir. Eğer dağlık bölgeden hakimiyet tesisine başlanacak olursa bu coğrafi olarak güçtür. Ayrıca dağlık bölgede Zeydîler yaşamaktadır. Öncelikli olarak, Tihâme bölgesinde yaşayan, nüfusu yüz bine yakın olan Arapları istimalet yoluyla itaat altına almak ve liman şehirlerinin her birine ayrı ayrı idareci koymak gereklidir.

¹⁵ S. Baştürk, *Yemânî*, Metin, vr. 313b.

Tihâme bölgesini itaat altına almadıkça, Zeydîlerin yaşadığı dağlık bölgeyi fethetmek mümkün değildir.

Yemen'de Osmanlı hakimiyetine itaatkar olan Yemen ahalisinin ileri gelenleri ile yapılan müşavereler ve başarılı askeri hareket sonucunda Tihâme bölgesini itaat altına almış olan Sinan Paşa, Kevkeban'ı da kuşatmıştır. Bu kuşatmanın uzun sürmesi (yaklaşık dokuz ay) her iki tarafı da bitap düşürmüştür. Muhasaradan bitap düşmüş olan Sabık Zeydî İmamı Şemseddin'in oğlu Mehmed ile Sinan Paşa'nın mahrem-i kâtibi olan el-Kâdî Şemseddin es-Sa'dî tarafından vâkî olan sulh teklifi iki tarafın da adeta imdadına yetişmiştir. 10 Zilhicce 977/16 Mayıs 1570 tarihinde yapılan sulhde iki taraf rehinelerini takas etmiştir. Kevkeban'ın muhafazası Şemseddin'in oğlu Mehmed'e altı bin akçe tahsisat karşılığı verilmiştir. Kevkeban'ın düştüğünü ve Mehmed'in Osmanlılarla sulh yaptığı haberini alan isyanın lideri İmamı Mutahher da sulh yapmaya mecbur olmuştur. 15 Zilhicce 977/21 Mayıs 1570 tarihinde yapılan sulhte Mutahher, Yemen'de hutbe ve sikkenin Osmanlı padişahı adına olmasını kabul etmiştir. Evvelce Osmanlı idaresinde olan yerler yeniden iade edilecektir. Mutahher, Hubb Kalesi asilerine asla yardım etmeyecektir. Karşılığında Sinan Paşa Mutahher'e Ben Ovası'nı ve Ümran vilayetini arpalık olarak vermiş, San'a'da ikamet etmesine müsaade etmiştir.

Mutahher ile yapılan sulh günlerinde Yemen Beylerbeyliğine Hasan Paşa yerine tayin edilmiş olan Behram Paşa da Zebid'e gelmiştir. Mutahher'le yapılan sulhe kadar 220'ye yakın kaleyi zapt etmiş ve Zeydî isyanını büyük ölçüde ortadan kaldırarak Yemen'de sükûneti önemli oranda tesis etmiş olan Koca Sinan Paşa Behram Paşa'yı huzuruna davet edip “*vilâyet ve memleket ve diyâr muhâfazasında ve 'asker ve kul tâ'ifesinin zabt u rabt umûrunda ve fukarâ ve re'âyâ ve berâyânın himâye ve siyânetinde lâzım geldigü vecih üzere pend ü nasihatler kılıb ba'dehû Mülk-i Yemen ve aktâr-ı Aden hükümet-i vilâyetin bi'l-cümle teslim ve tevfiz eyleyüb hil'at-ı fâhire-i padişâhî giydirüb hulûs-ı kalb ile...*” Yemen'i ona teslim etmiş, henüz tam manasıyla itaat altına alınamamış yerlerin de fethini tenbih ederek kendisi 4 Şevval 978/1 Mart 1571'de Miha Limanı'ndan gemiyle Yemen'den ayrılmıştır.

Bu başarılı seferle Koca Sinan Paşa Yemen'deki Zeydî isyanını bastırarak, Zeydîler itaat altına alınmış, Yemen'de Osmanlı hâkimiyetini yeniden tesis etmiştir. Kendisine Mısır Beylerbeyliği tevcih edilmiş olan Koca Sinan Paşa bundan böyle *Yemen Fatihî* unvanıyla anılır olmuştur.

Sonuç

Yukarıda ifade edilenlerden de anlaşılacağı üzere Zeydiler IX. yüzyılın sonlarında gelip yerleştikleri Yemen’de varlıklarının devamı için başka bir gücün Yemen’e hakim olma girişimlerine karşı her zaman mücadele etmişlerdir. Bu mücadelelerinde başarılı olamayıp hakim olan gücün varlığını zahiren kabul etseler de her fırsatta isyan hareketi içerisinde olmuşlardır.

Osmanlıların Yemen’e hakim olma isteklerini de dikkate alarak değerlendirildiğinde Yemen’de Osmanlı Zeydî çekişmesinin kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Nitekim XVI. yüzyılın sonlarında yeniden Osmanlı hakimiyetine karşı isyan hareketlerine başlamış olan Zeydiler aralıklarla yaklaşık 40 yıl devam eden bu isyanlar neticesinde 1635 yılında Yemen’de Osmanlı hâkimiyetini inkıza uğratmıştır. Bu da, her ne kadar daha sonra yeniden ele geçirilecek olsa da, Osmanlıların doğuda ilk toprak kaybı olmuştur. Yemen’in idaresi XIX. yüzyılın ortalarına kadar tamamen Zeydiler’in eline geçmiştir. İlhak etme yoluyla değil iltihak yoluyla Osmanlı hakimiyetine girmiş olsa da Yemen, Zeydî ahalinin hem dini hem de siyasi amaçlarla karşı koyma çabalarından dolayı Osmanlıların Arap coğrafyasında hakimiyet tesis etmekte en çok zorlandığı coğrafya olmuştur. Ancak bu tarihten sonra zahiren Yemen’e Zeydiler hakim olarak görünmekte ise de, batı Hristiyan dünyası birçok yol ve yöntemi kullanmak suretiyle kendi hakimiyetlerini, özellikle de kültürel yönüyle, hakim kılma yolunu izlemiş ve bugün bu noktada da çok büyük bir mesafe aldıkları, günümüzde yaşananları da dikkate alarak değerlendirdiğimizde, oldukça net olarak gözükmektedir.

KAYNAKÇA

Ahmed Râşid Paşa, *Târih-i Yemen ve San’a*, II Cilt, Basiret Matbaası 1291.

Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Coşkun Üçok), Ankara 2000.

Baştürk, Sadettin, *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî / Ahbârü'l-Yemânî* (Tahlil ve Metin), *Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Erzurum 2010.

Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, III Cilt, (Haz. İsmâil Özen), İstanbul 1975.

Ehiloğlu, Zeki, *Yemen’de Türkler: Tarihimizin İbret Levhası*, İstanbul 1952.

Gökalp, Yusuf, Zeydilik ve Yemen'de Yayılışı, *Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâmi Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara 2006.*

Hammer, Joseph V., *Osmanlı Devleti Tarihi*, (Mehmed Atâ Bey Tercümesi), C. IV, (Haz. Mümin Çevik), İstanbul 1947.

İpşirli, Mehmet, "Koca Sinan Paşa", *DİA, XXVI*, s. 137-139.

-----, "XVI. Asırda Hint Okyanusu'nda Türkler ve Portekizliler", *II. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, İstanbul 1943, s. 911-923.

Orhonlu, Cengiz, "XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz Sahillerinde Osmanlılar", *Tarih Dergisi, C. XII, S. 16*, İstanbul 1962, s.1-24.

Osmanlı Arşiv Belgelerinde Yemen, (Haz. Mümin Yıldıztaş, Sabahattin Bayram, H. Yıldırım Ağanoğlu), İstanbul 2008.

Öz, Tahsin, "Topkapı Sarayı'nda Yemen Fatihî Sinan Paşa Arşivi" *Belleten, C. X S. 37*, Ankara 1946, s. 171-193.

Özbaran, Salih, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, İstanbul 2004.

-----; "XVI. Yüzyılda Basra Körfezi Sahillerinde Osmanlılar: Basra Beylerbeyliğinin Kuruluşu", *Tarih Dergisi, S. 31, Mart 1977*, s. 112-119.

Strothmann, R., "Zeydiye", *İA, XIII*, s. 549-551.

Turan, Şerafettin, "Koca Sinan Paşa", *İA, X*, s. 670-675.

Yavuz, Hulusi, *Yemen'de Osmanlı İdâresi ve Rûmûzî Tarihi*, II Cilt, Ankara 2003.

-----, "XVI. Asır İslam Dünyasında Osmanlı-Portekiz Mücadelelerinin Sebepleri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 3*, İstanbul 1985, s. 49-77.